

1815-1914 ARASINDA RUS DIŞ POLİTİKASINA BİR BAKIŐ

(*Aspects of Russian Foreign Policy, 1815 - 1914*)*

Prof. G. H. BOLSOVER**

Tercüme eden : Dr. Yuluğ Tekin KURAT

I.

Napolyon savaşlarının sona erdiği 1815 yılı başlangıcına doğru, Rusya artık Avrupa'daki büyük devletlerden birisi olmak sıfatını kazanmış bulunuyordu. 1914'de, yani Birinci Dünya Savaşı arifesinde ise büyük bir dünya devleti haline gelmişti. 1815-1914 arasında kendisinde daimî kalacak şekilde Avrupa'da toprak kazancında bulunmayan Rusya'nın 1914 yılındaki batı sınırları 1815'dekinin aynısı idi. Bu durum ise, Rusya'nın XVIII inci yüzyılda Avrupa'da kaydettiği büyük toprak kazançları yanında, 1815 ilâ 1856 arasında daha başka fetihlerde bulunacağı yolunda Avrupa kıtasının birçok köşelerinde yayılan söylentilerle bağdaşmıyordu. Rusya'nın XIX uncu yüzyılda Avrupa'daki genişlemesini durdurmasının sebepleri biraz karışıktır. Böyle de olsa, bunları, diğer Avrupa devletlerinin muhalefeti, Rusya'nın dış politikasını yönetenlerden bazı kişiler arasında İmparatorluğun topraklarının kâfi derecede büyük olduğu fikrinin uyanması ve Avrupa'da daha fazla toprak kazanmaya kalkışmanın tehlikeler doğuracağı sonucuna varılmış bulunması olarak sıralamak mümkündür. Her ne kadar Rusya, Avrupa'daki genişlemesini 1815'den sonra durdurduysa da, Avrupa meselelerinde büyük söz sahibiydi. 1815 ilâ 1856 yılları arasındaki Rusya'nın bu rolü, bazı çevreler tarafından tam mânası ile ağır basmasa bile oldukça etkili diye yorumlanıyorsa da, aslında Rusya'nın bu rolü kendi bakımından kudretinin zirvesine ulaşmıştı. 1856'dan sonra ise Rusya bu konudaki kudretini biraz kaybetti.

* Bu Konferanslar Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde, 30 Mart ve 1 Nisan 1965 tarihlerinde verilmiştir.

** Profesör G. H. Bolsover, Londra Üniversitesi, Slav Memleketleri ve Doğu Avrupayı Tetkik Enstitüsü müdürü olup, XIX ve XX yüzyıl Rus diplomasisi tarihi hakkındaki yazıları ile tanınmıştır.

Fakat devletin Avrupa meselelerindeki nüfuzu XVIII inci yüzyıla kıyasla daha devamlı ve daha büyük ölçüde kendisini gösterdi.

Öte yandan 1815 ila 1914 arasında Rusya Avrupa dışında olmak üzere Kafkaslar'da, Orta-Asya'da ve Uzak-Doğu'da büyük topraklar elde etti. İşte bu genişlemesiyle bir Avrupa devletinden Dünya devleti durumuna yükselmişti. Çar Nikola'nın hükümdarlığının ilk devrelerinde Kafkaslardan İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kesin olarak çıkartılması sağlanmıştı. Buna rağmen Kafkas halkı ve bölgesi üzerinde tam bir hakimiyetin kurulması aradan ancak otuz yıl geçtikten sonra mümkün olabilmişti. 1878 e gelince, Osmanlı İmparatorluğu'nu Batum ve Kars vilâyetini vermeye zorlayan Rusya, Kafkaslardaki sınırlarını güneye doğru daha çok genişletmiş oluyordu. Orta-Asya'daki Rus nüfuzunun Orenburg'tan Aral gölüne ve Irtış nehrinden Balkaş gölüne doğru genişleten fetihlerin hazırlıkları Birinci Nikola'nın çarlığı sırasında yapılmıştı. Bu fetihler Rusya'nın Orta-Asya'daki sınırlarını geniş bir cephe üzerinden 1860 yılında başlayarak, 1870'de Amu-Derya'nın yukarı bölgesine, 1880'de Atrek ve Muğraba, 1890'da Pamirlere kadar uzatmıştı. Öte yandan 1871'de Çin'in Kulca bölgesi ele geçirilmiş ve Rusya ancak 1881'de bu toprakların büyük bir kısmını tekrar Çin'e vermişti. Uzak-Doğu'da ise, Çin 1858'de Amur bölgesini vermeye razı edilmiş ve 1860'da Ussuri bölgesini de Rusya'ya bırakmak zorunda kalmıştı. Bu gelişmeler Rusya'yı Mançurya'nın kuzey ve doğu sınırlarının komşusu yaptığı gibi, Sarı Denizin batı kıyılarına da ulaştırarak, Kore'nin kuzey ucu ile doğrudan doğruya temas gelmesini mümkün kılmıştı. Gene 1853 yılında Rusya, üzerinde Japonya tarafından hak iddia edilen Sahalin adasının kuzeyinde yerleşmeye başlamıştı. Rusya önce Sahalin'in taksimine rıza gösterdi. Fakat 1875 yılında üzerinde uzun zamandanberi hak iddia ettiği Kuril adalarını elden çıkartmasına karşılık, Japonya'nın da Sahalin adasındaki Rus egemenliğini tanımasını sağladı. Bu gelişmelerin tam aksine, Rusya 1799'da kurulmuş bulunan Rus Amerikan kumpanyasının Amerika'nın Pasifik sahilinde yaptığı veya muhafaza ettiği tesislerden çekilmek kararını aldı. Bunun neticesi olarak 1841 yılında Kaliforniya'daki küçük Rus kolonisi Fort Ross Amerikan özel sektörüne ve 1867'de Alaska'da Birleşik Devletler Hükümetine satıldı.

XIX uncu yüzyılın ortalarında ve sonlarında Rusya'nın Asya'daki toprak kazançları Rus hükümeti tarafından düzenlenmiş sistemli bir plân veya uzun düşüncelerin neticesi olarak oratya çıkmamışlardı.

Bunu daha ziyade sınırlarda bulunan ve haberleŐme Őebekesinin St. Petersburg'a uzaklığı ve iyi iŐlememesi dolayısıyla, merkez tarafından lâyiyle kontrol edilemeyen askerî valiler ile askerlerin bazen aldıkları talimatın dıŐına çıkararak giriŐtikleri teŐebbüslerde aramak yerinde olur. Uzak-Doğu'da Muravyev, Orta-Asyada Kaufmann, Chernyayev ve Skobelyev gibi insanlar, Rusya'nın Asyad'aki medeniyet elçiliği görevi ilkesinin tesiri altında kalarak, İngiltere'nin kendilerine engel olacağı veyahut geri püskürteceğini sandıklarından, bundan önce harekete geçip durmadan ilerlemek zorunluluğu ile Rusya'nın sınırlarını geniŐletmiŐlerdir. Onlar, bu hareketlerinin sonucunda ortaya çıkacak milletlerarası karıŐıklıkların doğuracağı korkulara aldırıyorlardı. Ve durum bir tercih yapmıya gelince, ar neticede bu insanların teŐebbüslerinin kazandırdığı toprakları daima red edeceği yerde onları kabul etmeye yöneliyordu. Nitekim Birinci Nikola yüzbaŐı Nevelskoy'inin talimata uymıyarak, 1851 Ağustosunda Amur nehri ağzında Rus bayrağını dikerek burada bir askerî karakol kurması yüzünden rütbesinin geri alınarak er yapılması emrini bozmuŐ ve Şöyle demiŐti : "Rus bayrağı nerede çekilirse çekilsin, tekrar yere indirilemez".

1815 ilâ 1914 arasında, daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi, ar tek başına Rusya'nın dış politikasını denetlemek ve yönetmek hakkına sahipti. 1837'de müstakbel II inci Aleksander'in eğitimi için hazırlanan bir Rus hariciye nezareti raporunda, bakanlık Şöyle anlatılıyordu : "Birinci Aleksander ve Birinci Nikola'nın amaçlarını yerine getiren sadık bir icra organıdır". Ve rapor Şöyle devam ediyordu : "Bakanlıkta her adım arların kendi emirleri ve yöneticiliği altında atılır". Aradan uzun yıllar geçtikten sonra da Gorçakof Hariciye Vekili olarak kendisinin II inci Aleksander ile olan münasebetleri hakkında aynı görüşleri belirtmişti. Gorçakof Şöyle diyordu : Rus hükümetinin dış politikasını ancak iki kiŐi bilir, bunlardan bir tanesi politikayı yapan ar, diğer de o politikayı hazırlıyan ve yürüten benim". Hattâ 1905 inkilâbı anayasası bile ar'ın dış politikayı denetleme yetkisini elinden alamamıştı. 1906 kanunlarını 12 inci maddesinde de belirtildiği gibi "ar Rusya Devletinin yabancı hükümetlerle olan dış münasebetlerindeki en yüksek yöneticidir, o aynı zamanda Rusya hükümetinin milletlerarası politikasını hazırlar" deniliyordu. 1815 ilâ 1914 arasında hüküm süren 5 ar da dış politikadaki sorumluluklarına ciddiyle sarılmıŐ olup, hariciye vekillerinden gelen raporları okumakta, dinlemekte ve dışardaki elçileriyle temsilcilerinin yolladıkları

mektupları tetkik etmekte bitmez tükenmez bir gayret göstermişlerdi. Onlar arasındaki fark, dışışleri dahil devlet meselelerini denetlemek ve hakim olmaktadır kabiliyet ve karakter farkından ileri geliyordu.

Dış politikanın yürütülmesinde Çar'a dışışleri bakanlığını idare eden Hariciye Nazırı ile Rus sefaret ve konsoloshaneleri yardımcı olmaktadır. Nesselrode 1816'dan 1856, Gorçakof 1856'dan 1882 ve Giers 1892'den 1895'e kadar Hariciye Nazırlığı yapmışlardı. Onların makamlarında bu kadar uzun kalmaları göze çarpan bir husus olduğu kadar önemliydi de, çünkü böylece Çarların kendilerine hizmet etmek için seçtikleri kimselerin gereken bağlılık ve itimada lâyık kişiler oldukları anlaşılıyordu. Fakat bu tablo II inci Nikola ile değişmiş ve Çar 1894 ile 1914, yani 20 yıl içinde tam altı Hariciye Nazırı değiştirmişti. Hariciye Nazırının görevi Çar'a bilgi toplamak ve ona atılacak herhangi bir adım hakkında tavsiyelerde bulunmaktı. Fakat gene de karar verme yetkisi Çar'ın kendisine aitti ve bir kere karar verilince, Hariciye Nazırı alınan bu kararı yerine getirmekten sorumluydu. 1895'de ise Hariciye Nazırı Çar'ın dış politikayı tek başına yapmasını hayal mahsulü olarak vasıflandırmıştı. O "Çar'ın Hariciye Nazırı olmaksızın hiçbir şey yapamayacağını" söylüyordu. II inci Nikola 1895 yılında tahta çıktığında henüz genç ve enerjikti, dolayısıyla Hariciye Nazırının sözlerinde biraz mübalâğa vardı. Fakat bütün bu iddialar, Hariciye Nazırının Rus dış politikasının yapılması ve yürütülmesindeki rolünü küçümsemeye çalışan görüşlerin düzeltilmesine doğru ortaya çıkmış ifadelerdir. Çar ile Hariciye Nazırı münasebetlerinin derecesi, Çar ile Hariciye Nazırı, Hariciye Nazırı ile Çarına göre değişmeler gösterip, özellikle Çar'ın bakanının görüş ve kabiliyetine olan itimadına bağlı bulunuyordu. Genel olarak Nesselrode ile Giers'in nüfuzları hizmet süreleri uzadıkça çoğalmıştı. Öte yandan II inci Aleksander'in hükümdarlığının ilk sıralarında Gorçakof'un sahip olduğu büyük nüfuz, daha sonraları tesirinden kaybetmeye başlamıştı.

Rus dış politikasının bir despot Çar ile müşavirleri tarafından yapıp yürütülmesi, onu kamu oyu ve basını etkisi dışında bırakıyordu. Ancak 1865 yılında Rus gazeteleri kısmen sansürsüz basılmak hürriyetine kavuşmuşlardı. Bundan sonra da hükümet ileri sürdüğü kısıntılarla 1905 inkılâbına kadar gazeteleri baskı altında tutmakta devam etti. Bütün herşeye rağmen, birinci sınıf bazı gazeteler ve dergiler yayınlanabilmiş ve bunlardan bazıları 1860'lardan sonra dış po-

litikaya karşı bŸyŸk bir ilgi gŸstermiŐlerdi. Fakat bu gazeteler hiÇbir zaman geniş okuyucu kŸtlesine ulaŐacak sŸrŸmde bulunamamıŐlardı. Bazı gazeteler ve dergiler okuyucularının dış politikaya karşı olan ilgisini uyandırmakta çok etkili olmuşlardı ve 1910 yıllarına doğru, Rus MeŐrutı Demokrat Partisi liderlerinden birisi olan Milyutin, kamu oyunun Rus dış politikası ile ilgilenmeye baŐladığını anlamıŐtı. Fakat dıŐıŐlerinde kamu oyu ve basının ilgisinin gelişmiş olduğu bir safhaya varıldığı sırada bile, ne ar ne de nazırları kamu oyunun dış politikalarına tesir etmesi faktŸrŸnŸ gŸz ŸnŸne almak istememiŐlerdi. Ancak gŸze çarpan bir istisna varsa, o da 1875-8 Yakın-Doğu buhranı sırasında, Balkan Slavları için beslenen bŸyŸk sempatinin, yıllardanberi aŐılanmakta olan Slav sevgisi ve panslavist propagandası neticesinde, Rus hŸkŸmetini normalin ŸstŸnde çok sert ve kuvvetli bir politikanın uygulanmasına sevkemiŐ olmasıydı. 1905 inkilâbının neticesinde Duma'nın kurulmasından sonra dahi, bu meclis dış politika konusunda kesin bir sŸz sahibi olamamıştı. ŐŸyle ki dış politika ancak hariciye vekâletinin bŸtesi meclise geldiğinde, o da yılda bir kere olmak Ÿzere açık olarak gŸrŸŐŸlŸyordu. 1906 ilâ 1914 yılları arasında ar 5 defaya mahsus olmak Ÿzere Hariciye Nazırının Rusya'nın siyasi mŸnasebetleri hakkında Duma'ya rapor vermesine mŸsaade etmişti. Fakat II inci Nikola Duma'nın ancak zaman zaman dış politika Ÿzerinde konuŐmasından fazla bir Şey yapmasına mŸsamaha etmiyecek kadar yetkilerine tam mânasile sarılmıŐ bulunuyordu. Ve Duma'nın bu konuda harekete geçmesine hiÇ bir imkân vermedi.

Fakat kamu oyunun ilgisinin bŸyŸmesi, dış politika konularının Ÿnce basında sonra da Duma'da tartıŐılmaya baŐlanması yavaş yavaş dolambaçlı yollardan bile olsa, Rus politikası Ÿzerindeki gerçek tesirini gŸstermeye başladı. Bir bakıma bu tutum XIX uncu yŸzyılın ortalarındanberi geliŐmekte olan milliyetçi dŸzeni kuvvetlendirmeye yaramıŐ ve en yŸksek hŸkŸmet memurları ile nazırlarına kadar tesirini gŸstermekten de geri kalmamıŐtı. Fakat bu gelişme, bir bakıma, ar ve Hariciye Nazırının hareket serbestisini kısıması yŸzŸnden Rus politikasındaki elâstikiyetin azalmasına yol açmıştı. ŸnkŸ her iki Őahıs da gerek kamu oyu, gerek basının millî menfaatler olarak ilân ettiği Őeyleri gŸzŸnŸne almamak durumuna dŸŐerlerse, hem kamu oyu tarafından tenkide uğrar, hattâ muhtemelen hŸkŸmet içinde bile muhalefetle karŐılaŐabilirlerdi. İzvolski Hariciye Nazırđ iken 1908'deki Bosna buhranında bu durumu makamını kaybetmek bahasına anla-

mıştı. Sazanov Hariciye Nazırı olarak 1913'de Sırbistan meselesi yüzünden aynı güçlüklerle karşılaştı. Fakat 1913 yılında, 1908'in aksine, yıldız parlaklığından kaybetmedi ve nihayet Çar'ın tutumu sonucu tayin eden faktör olarak kalmakta devam etti.

Ruş dış politikası millî menfaatlerini devam ettirmek zorunda olup, arkasındaki büyük ve geniş kıtanın kaynakları ile, sayısı gittikçe artan büyük bir köylü kitlesi tarafından desteklenmekteydi. Rusya Napolyon savaşlarından, öncekinden daha çok toprak ve prestij kazanarak çıktığından, bu bazı çevrelerde Rus kuvvetinin bütün Avrupa için tehlikeli olabileceği söylentilerine yol açmıştı. Fakat Rusya artık kendisini zayıflatmaya başlayan sosyal konuların sıkıntısı içine girmiş bulunuyordu; tedbirlerin zamanında alınmaması veyahut alınan tedbirlerin yarım olması yüzünden durum daha da kötüye gidiyordu. Aynı zamanda Rus hükümet sistemi beceriksiz, hantal ve son derecede kırtasiyeciydi. Volgan'ın doğusundaki nüfus seyrek, ulaştırma sistemi iptidai ve basitti. Sonra Rusya diğer büyük Avrupa devletleri gibi sanayileşme hareketine geçmekte ötekilerden çok daha geri kalmıştı. Fakat buna karşılık her milletdekinden daha çok sayıda bir orduyu silâh altında tutuyordu ve 1905 Mayısında Rus Dahiliye Nazırı Hariciye Nazırına eliyle işaret ederek, Rusya'yı Rusya yapanın diplomatları değil süngüleri olduğunu söylemişti. 1815 ilâ 1914 arasında Rusya önceki birçok yüzyıllara nazaran çok daha az savaşa girmişti. Fakat süngüler çoğalmakta devam etmiş ve bu süngüler bu defa cepheden ziyade resmî geçit meydanlarında görülmek suretiyle devletin dış politikasını desteklemişlerdi. Rusya'nın Avrupa'daki ve Asya'daki komşuları onun içindeki zayıflığından çok elinde bulundurduğu büyük ordunun farkındaydılar ve Rusya'nın askerî şöhreti İran'la ve Osmanlı İmparatorluğu ile 1828-9, 1877-8 savaşlarında, sonra Orta-Asyadaki sömürgecilik çarpışmalarındaki zaferlerle korunmuş ve 1853-6 Kırım harbi ile 1904-5 Japon savaşında, o da kısa bir süre için olmak üzere sarsıntıya uğramıştı. Rusya Asya'da askerlerini ve askerî şöhretini kullandığı kadar, ticarî yollardan da faydalanmak politikasını güttü. XIX uncu yüzyılın sonunda bazı bakanlar bir süre için süngülerini emperyalizmin modern vasıtaları olan Uzak - Doğudaki Rus - Çin Bankası ve İran'daki Kredi ve Dekont Bankası arkasında saklamağa çalışıyorlardı. Fakat aradan çok geçmeden süngülerin ucu tekrar gözüksü.

1815 ila 1914 arasında Rus dış politikası başlıca dört bölge üzerine eęilmiő bulunuyordu. Bunlar Avrupa'da özellikle Lehistan ve Merkezi Avrupa, Yakın-Doğu'da Çanakkale, İstanbul Boğazı ve Balkanlar, Orta-Doğu'da İran ve Orta-Asya, Uzak-Doğu'da da Çin ve Kore olmak üzere sınıflandırılmıőlardı. Rusya hiçbir zaman bu dört bölgede aynı derecede aktif olamamıştı. XIX uncu yüzyılın ilk yarısında, Rusya'nın bütün nazarları Avrupa ve Yakın-Doğu üzerine çekilmiőti ki, bu iki bölge arasında gerek coğrafî gerek politik yönden hiçbir bağlantı yoktu. Kırım harbindeki yenilgisinden sonra devletin bütün enerjisi Orta-Doğu üzerine yöneldi. 1870 ile 1880 arasında Yakın-Doğu tekrar birinci plâni işgal etti. Fakat yüzyılın sonuna doğru, Rus-Japon savaşındaki yenilgisine kadar Uzak-Doğu'da faaliyette bulunan Rusya bundan sonra tekrar Orta-Doğu'ya dönmek zorunda kaldı. Aslında bu yön deęiőiklięinin hiçbir Şekilde yanlıő anlaşılması gerekir. Bu gelişmeler Rusya'nın bir bölgedeki menfaatlerini gözden çıkartıp, başka bir bölge üzerinde durması anlamına gelmez. Hakikat Őudur ki, bir bölgede çok büyük engellerle karőılaőan Rusya durmaya mecbur olarak, gücünü başka bir yere çevirmiőti. Fakat Rusya her ne kadar o belirli bölgede faaliyetini azaltıyorsa da, bundan asla vazgeçmiő olmayıp, orada Şartlar uygun olduğu anda tekrar harekete geçmek fırsatını elinden kaçırmamıőtı.

Rusya Avrupa'da 1815'den sonraki 40 yıllık süre içinde Birinci Aleksander ve Birinci Nikola'nın liderliği altında baş rolü oynamıőtır. Rusya bunun için birbirlerine yakından bağlı iki program çizmiőti. Bunlardan bir tanesi Birinci Aleksander'in baőmimarlıęını yapmıő olduğu 1815 sınırları andlaşmasını devam ettirmektir. Diğeri ise, liberal ve demokratik ihtilâllere karşı monarşik hükümetleri ve elde mevcut sosyal düzeni desteklemektir. 1815 andlaşması ar'ın tam istediği Şekilde olmamıştı. Buna rağmen bu andlaşma Lehistan'ın Rusya, Avusturya ve Prusya arasındaki paylaőılmasını ve bu düzenin devam ettirilmesini kabul ederek, Birinci Aleksander'a arslan payını vermişti. Lehistan'ın bir kısmı Rusya'ya katılmıő, diğer bir kısmından da Polonya Krallığı kurularak, Birinci Aleksander da başına kral olarak geçmiőti. 1815 andlaşması Avusturya ve Prusya'nın liderliği altındaki merkezî Avrupa'yı, Fransa'ya karşı savunulabilecek kadar kuvvetlendirmiő ve bu bölgeyi aynı zamanda Rus nüfuzunun içine de sokmuőtu. İşte bu sebeplerden dolayı Rusya 1815 andlaşmasının en büyük savunucularından birisi olmuştu, çünkü o Fransa'ya bu

düzeni tehdit edebilecek en tehlikeli bir devlet gözü ile baktığından, 1815 Kasımında İngiltere, Avusturya ve Prusya ile dörtlü bir ittifaka girmişti ki, bunun amacı Fransa'yı 1815 sınırları içinde tutup gerek Napolyon gerek onun aile efradından birisinin Fransız tahtına çıkmasına engel olmaktı. Bourbonların tekrar iktidara getirilmesiyle, Fransa'nın politikası yumuşadığından, Rusya'nın Fransa'ya karşı olan tutumu dostane görünüyordu. Fakat 1830 Fransız ihtilâlinin neticesi olarak Louis Philip X. uncu Şarl'ın yerine geçer geçmez, Rusya'nın muhtemel bir Fransız saldırganlığından duyduğu endişeler yeniden uyandığından, Birinci Nikola dörtlü ittifakı canlandırıp, onun 1815 amaçlarını uygulamaya kalkışmıştı. Nikola aynı zamanda Hollanda'dan ayrılarak Birinci Güyom'a başkaldıran Belçikalılara karşı da Viyana andlaşmasını uygulamak istemişti. Fakat İngiltere'nin tutumu, Avusturya ve Prusya'nın tereddüdlere ve 1830 yılında Lehistan'da patlak veren ihtilâl, Çar'ın gerek Fransa'ya karşı silâhla müdahale etme hazırlıklarına geçmesi, gerek Birinci Güyom'un Belçikalılar üzerindeki otoritesini yeniden kurmasına yardım etmesine engel oldular. Çar buna rağmen Rusya'nın büyük menfaatleri olmıyan bölgelerde bile ortaya çıkan pürüzleri Viyana andlaşmasına göre mümkün olduğu kadar gidermekte başarılı oldu. Fakat Nikola gene de Louis Philip idaresindeki Fransa'dan şüphelenmekten geri kalmıyordu ve 1830'dan itibaren onun Fransız politikası prensip itibariyle dostane değildi. Özellikle 1830 Fransız ve Leh ihtilâllerinden sonra onun en çok korktuğu şey, aşırı ihtilâlcilerin ergeç Paris'e hakim olmaları neticesinde Merkezî Avrupa'da ve İtalya'da çıkacak ihtilâllerin bastırılmıyacağı ve Fransa'nın da bu ihtilâl hareketlerinin başına geçerek 1815 andlaşması düzenini yıkmaya kalkışmasıydı. Dolayısıyla önu alınması imkânsız bir Avrupa savaşının ortaya çıkması sonucunda, Lehliler 1772'deki Polonya sınırlarının yeniden çizilmesi için çarpışacaklar, neticede Rusya daha tehlikeli bir 1812 durumu ile karşı karşıya gelecek ve Lehistan'ın batı bölgesindeki topraklarını elinden çıkarmak zorunda kalacaktı.

Rusya'nın bu endişeleri devletin ne için 1815 sınırları andlaşmasını monarşik hükümetleri desteklemek suretiyle savunduğunu göstermeye kâfidir. Çar'ın kendisi de bir kral olduğu için şahsî sebeplerden dolayı kraliyet hükümetlerinin lehinde bulunması tabii idi. Fakat bundan başka Çar'ın kralcıları tutmasının bir sebebi de, onların genel bir Avrupa ihtilâline karşı en iyi engel olmalarından ileri geliyordu,

yoksa Rusya'nın da endişe duyduğu gibi, ihtilâlciler 1772 sınırlarını yeniden çizmeye kalkışacak olurlarsa Çarlık büyük bir toprak kaybına uğrıyacaktı. Birinci Aleksander ve Birinci Nikola Rus dış politikasını mukaddes ittifak, Troppau protokolü ve Berlin andlaşması kanallarından kardeş hükümdarlar bulmak suretiyle yönetmişler ve bu politikanın uygulanmasında gerek Lehistan'ın paylaşılması, gerek 1815 andlaşmasında monarşik hükümetlere dayanmakta aynı menfaatleri güden Habsburg ve Hohenzollern hanedanlarının ortaklığını kazanmışlardı. İşte bu durum, her iki hanedanı hükümdarların haklarının korunulmasında Çar'la işbirliği yapmağa yönelttiği gibi, aynı zamanda istek üzerine gerek kendi memleketleri içinde çıkan karışıklıklar gerek dışardan yapılacak herhangi bir hücumu karşı birbirlerine yardımcı olmak kararını da aldırmişti. İhtilâli uyumıyan ve beşerî bir düşman sayan Birinci Nikola, Avusturya ve Prusya'yı Fransa'ya karşı kurulmuş Rusya'nın mânevi bir barikadı olarak görüyordu. Böylece her iki devleti mümkün olduğu kadar kuvvetli ve istikrarlı olarak ayakta tutmak suretiyle, ihtilâl havasını Rusya'ya zarar getirmeyecek şekilde uzakta tutacağını veya hiç olmazsa bu cereyanı devletin sınırlarına ulaşmadan ekarte edeceğini sanıyordu. Öte yandan Çar'ın ihtilâle karşı müdahale prensibi üzerinde ısrar etmesi İngiltere'yi kendisinden ayırdı. Bu devlet de yavaş yavaş dörtlü ittifaktaki ortaklarından ayrılmış, hattâ müdahale etmeme prensibini savunmak üzere Fransa ile andlaşmaya bile varmıştı. Bütün liberaller ve demokratlar Birinci Nikola'yı Avrupa'nın jandarması olarak yermişler ve 1848-49'da rolünü şimdide kadar görülmemiş bir şekilde oynayınca, kendisine karşı duyulan nefret hisleri son haddine varmıştı. 1848 ilkbaharında birinci ihtilâl dalgası geldiği sırada, Fransa'da Cumhuriyet ilân edilip Rusya'nın Merkezî Avrupa'daki mânevi barikadı da yıkılınca, bir süre için durum Rusya'nın Berlin'deki elçisinin de yazdığı gibi, Rusya Lehistan'daki mücadelesinde hasmını bütün Avrupa, yani Fransa, Almanya, Macaristan ve diğerleri tarafından desteklenmiş bulacak manzarasını gösteriyordu. Fakat bu yeni ve muhtemel 1812 tehlikesinin ortaya çıkardığı endişeler çok sürmedi ve Çar da hiç olmaz ise Merkezî Avrupa ile İtalya'daki eski düzeni yeniden kurabilmek için zaman bulabildi. Çar Habsburgların bu bölgelerde ihtilâl ile mücadeleye başlamalarından itibaren onları bütün gücü ile destekledi. Buna karşılık Nikola, Hohenzollernleri ihtilâle yakınlık gösterme eğiliminde olduklarından dolayı yermekteydi. Çar 1848 Temmuzunda

Romanya'daki millî hareketi bastırmak ve asayişî sağlamak üzere Eflâk ve Buğdan'a Rus taburları gönderdi. 1849 ilkbaharında ise ihtilâlcilere karşı Habsburglara yardım etmek için bir Rus ordusu Galiçya üzerinden Macaristan'a sevk edildi. Çar aynı zamanda Prusya'nın Şlesvig üzerinde taht ve millî Alman isteklerine dayanan amaçlarına karşıydı. Prusya hükümetini Avusturya'nın Alman liderliğine meydan okumaktan vaz geçirmeğe çalıştı ve Alman Konfederasyonunun yeniden kurulması için gayret gösterdi ki, çok kimse 1848-49 olaylarından sonra, bu konfederasyonun ayakta durabileceğini sanmıyordu. 1850 yılının sonunda, Rusya'nın 1848-49 senelerindeki rolünü de göz önüne alan Nesselrode Çar'a şu şekildeki bir raporu çekinmeden verebiliyordu: "1841 denberi Rusya'nın ve Hükümdarlarının durumu bu kadar güzel ve haşmetli olmamıştı".

Birinci Nikola'nın 1855'de ölümü ve Kırım Harbinin 1856'da bitmesinden sonra, Rusya Avrupa meselelerinde daha pasif bir politika takip etti. Yeni Çar ve müşavirlerinin hep birlikte vermiş oldukları karar, şimdi Rusya'nın menfaatlerinin iç meselelerini dış münasebetlerinden daha önceye alınmasını gerektirdiği, içerde yapılacak reformları aksatacak veya engel olacak şekilde, dışardaki herhangi bir hareketten kaçınılması olarak tayin edilmişti. Rusların iç işlerini ilk plânda yürütmeye karar vermeleri, Avrupa'da bile gerek Birinci Aleksander gerek Birinci Nikola tarafından uygulanan politikadan daha dar bir siyasetin uygulanmasını gerektirdi ki, bundan dolayı Rusya 1815 Viyana andlaşmasını eskiden olduğu gibi destekliyemedi. Rusya'nın bu tutumu, Piedmont'un liderliğindeki İtalyan birliğinin kurulmasında ve Alman birliğinin Prusya tarafından gerçekleştirilmesi olaylarında da hiç bir değişiklik göstermediğinden, gerek Kavur gerek Bismark Avrupa kuvvetler dengesini tesbit etmiş Viyana andlaşmasında göze çarpan bazı değişiklikler yapmakta bu önemli faktörden faydalanmışlardı. Rusya, Kırım harbinde edindiği tecrübe neticesinde Avusturya'yı desteklemek eğiliminden uzaklaşarak Prusya ile geleneksel dostluğunu yeniden kurmuştu. Özellikle Prusya'nın 1860 Lehistan ihtilâlinde Rusya'yı gözetken tutumu, münasebetlerin daha da iyileşmesine yol açmıştı. Kırım harbini sona erdiren Paris konferansı bittikten sonra, Rusya istiyerek III. Napolyon ve Fransa'daki ikinci imparatorluk ile dostluk kurmaya çalışmıştı. Rusya'nın Fransa'ya yaklaşmasını başka sebebi, bir taraftan Fransa, Avusturya ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü garanti

altına alan 1856 daki üçlü andlaşmayı zayıflatmak, öte yandan Paris andlaşmasındaki Karadeniz hükümlerinin günün birinde yeniden gözden geçirilmesi için zemin hazırlamak esasına dayanıyordu. Rusya aynı zamanda Napolyon'a kendisi gibi monarşik bir devlet olan Prusya ile dostluk yapmasını teklif etmekle, Napolyon'un III üncü imparatorluğunu ihtilâlcı kuvvetlerden ayıklayacağını ümid etmekteydi ki, Gorçakof bu gelişmeyi "ihtilâlcı milliyetçilik prensiplerinden bir ayrılma" diye tasvir ediyordu. İşte Rus politikasındaki bu çeşitli cereyanların neticesinde 1859 martında gizli bir Fransız Rus andlaşması yapıldı ve bu andlaşmaya göre Rusya, İtalya yüzünden çıkacak bir Fransız Avusturya harbinde, Fransa'yı tutan bir tarafsızlık siyaseti gütmeyi kabul ediyordu ve gene de bu gelişmenin neticesi olarak Çar Galiçya sınırına yığıldığı Rus kuvvetleriyle Avusturya'yı müşkül duruma soktuğu gibi, aynı zamanda Prusya ile Alman konfederasyonuna Avusturya'nın politikasını desteklemelerini ihtar etti.

Fakat Fransa ile işbirliği yapmak için girişilen ve Gorçakof'un çok ümit bağladığı manevralar, güney ve merkezî İtalya'da ihtilâllerin çıkması, bundan başka Fransa'nın geleneksel olarak Lehistan'ı destekleyen tutumunu değiştirmemesi yüzünden Çarın nazarında kıymetini kaybetmişti. Çünkü Rusya'nın sağlamayı ümid etmiş olduğu avantajlardan hiç birisi ortaya çıkmamıştı. III üncü Napolyon ile işbirliği yapamayacağını anlıyan Rusya, bunun üzerine Prusya ile devam edegelen dostluğuna Avusturya'yı da katarak bu hükümetle olan münasebetlerini de düzeltince, Nesselrode her zaman "Rusya'nın ve hanedanını gerçek menfaatleri" diye savunduğu monarşik ve Lehistan aleyhtarı bir politikayı yeniden canlandırmak istemişti. 1864 Şlesvig Holstein buhranında Çar Danimarka kralına Prusya ve Avusturya'ya karşı moral desteğinden başka bir şey göstermemiş ve her iki devletin yaptıkları müdahale sonucunda Kral, Şlesvig ve Holstein'i vermeye mecbur kalınca, Çar bu durumu sesini çıkartmadan kabul etmişti. Bu ise I. Nikola'nın 1848'deki Şlesvig Holstein politikasındaki tutumunun tam aksiydi. Rusya aynı zamanda Avusturya ile Prusya'nın Alman meselelerinde işbirliği yapmalarını sağlık vermiş, aksi takdirde aralarında çıkacak üstünlük mücadelesinin Almanya'yı zayıflatacağını, dolayısıyla bu durumun ihtilâlcı cereyanları kuvvetlendirip, yabancı müdahalesinin Lehistan'ı harekete geçireceğini belirtmişti. Fakat 1866 da Prusya Avusturya'ya karşı süratli ve kesin bir zafer kazanınca, Çar bundan sonra Almanya'daki yeni değişikliği sesini

çıkarmadan tanımak zorunda kaldı. Ancak Prusya'nın bazı Alman prenslerini yerinden uzaklaştırmasına itiraz eden Çar, Kral Wilhelm'e yaptığı şikâyetinde, devletin monarşik prensiplere ağır bir darbe indirdiğini söyledi. Bundan sonra Avusturya'nın Balkanlardaki politikasından tedirgin olan II inci Aleksander Prusya'ya daha fazla sokuldu. Ve hattâ Prusya'nın Fransa'yı yenerek Alman İmparatorluğunu kurmasını, Avusturya'yı Fransa - Prusya savaşında tarafsız kalması için baskı yapmakla kolaylaştırmış oldu. Bunun da karşılığında Çar 1856 yılında kabul etmeye mecbur kalmış bulunduğu Paris anlaşmasındaki Karadeniz hükümlerini tanımadığını ilân edince Prusya tarafından desteklendi.

1870 yılından sonra Rus hükümeti yeni Alman İmparatorluğunun Avrupa'ya hakim olduğu gerçeğine kendisini alıştırmak zorunda kalıyordu. Bu devletin askerî gücü Rusya'yı batı sınırlarının savunulması konusunda gittikçe tedirgin ediyordu. Fakat duyulan bir teselli varsa, o da Alman birliğinin Rus dostu bir Prusya hanedanı tarafından gerçekleştirilmiş olduğu idi. Bu gelişme bir halk ihtilâli neticesinde olmadığı gibi, ne de Lehistan'ı bağımsız bir devlet yapmak iddiasını gütmekteydi. Fransa'da ikinci imparatorluğun yerini alan Cumhuriyet rejimi Çar'ı son derecede hiddetlendirmiş ve Paris meclisinin sosyal yetkileri de o kadar endişelendirmişti ki, 1875 yılında elde mevcud düzeni ve monarşiyi desteklemek üzere Habsburg ve Hohenzollern hanedanlarıyla birlikte üçlü imparatorluk ligine girdi. Fakat buna rağmen 1875 de belirli bir Fransız Prusya harb tehlikesi karşısında Rusya'nın gerek Almanya'ya gerek Fransa'ya karşı olan tutumu, bu devletin Almanya'nın işine yarıyacak şekilde Fransa'nın daha fazla zayıflamasına razı olamayacağını gösteriyordu. 1870 den sonra Rusya, Avrupadaki politikasını Yakın Doğu ve Avrupa dışındaki bölgelere yöneltti. Giers Rusya'nın gerçek menfaatlerinin Yakın Doğu ve Lehistan meselelerine bağlı bulunduğu sonucuna varmıştı ve 1870 den sonra Rusya'nın üzerinde en çok durduğu nokta Avrupa meselesi olmayıp, bu Avrupa meselelerinden Rusya'nın diğer bölgelerde ve özellikle Yakın Doğudaki menfaatlerini geliştirebilmesi için ne şekilde faydalanılacağı merkezinde toplanıyordu.

1875-78 Yakın Doğu buhranı sırasında ve sonra, Rus hükümeti Almanya ile dostluğu devam ettirmek ve bu dostluğu geliştirmeye çok daha büyük önem vermişti. Böyle yapmasının iki sebebi vardı. Birincisi, batı sınırlarına yapılacak bir hücumu karşı Rusya'nın dost

bir Prusya'dan daha dost bir bir Almanya'ya ihtiyacı olmasından ileri geliyordu. Diğeri de Almanya Rusya ile dost kaldığı müddetçe, İngiltere ve Avusturya arasında Rusya'ya karşı yapılacak paktları önlemek hususunda Almanya'nın nüfuzunu kullanacağı gibi bir görüşten doğuyordu. Bismark'ın bütün amacı Almanya karşısında Fransa ve Rusya'yı birbirlerinden ayırmak olduğundan, Rus hükümeti ile işbirliği yapmakta tereddüt etmiyerek, Avusturya'nın da aynı şeyi yapmasını sağlık verdi. 1878'deki Panslavist uzmanlar Rus hükümetini Yakın - Doğuda birtakım isteklerde bulunmaya yöneltince, İngiltere ve Avusturya buna çok sert bir muhalefet gösterdiler ve bu iki devletin müşterek baskısı altında çekilmek zorunda kalan Rusya, bu durumdan dolayı Almanya'ya çok kızmıştı. Almanya'nın tepkisi de 1879'da Avusturya ile yaptığı gizli savunma anlaşması olmuştu. Fakat gene de Rus hükümeti Alman dostluğuna kendisine karşı yapılacak paktlara engel olmak bakımından en iyi garanti olarak kıymet veriyordu. Nitekim Almanya ile kırgınlık tatlıya bağlanınca, Bismark'ın da aracılığı ile Viyana ile barışan Rusya 1881'de Almanya ve Avusturya ile yeni bir üç imparatorlar ligine girmişti. Bu anlaşma üç yıl için muteber olup tekrar yenilenmek durumu da vardı. Bu anlaşmaya göre Rusya Almanya'yı Fransa'ya karşı harekette serbest bırakmış ve buna karşılık kendi aleyhine İngiltere'ye yardım etmeyeceği sözünü de almıştı. Ve gene Almanya Rusya'nın tayin edilmiş sınırlar içinde Yakın - Doğu'daki politikasını destekliyecekti. Fakat Rusya için gelecekteki herhangi bir Fransız Alman savaşını kabul etmek kolay bir şey değildi, hattâ bu savaşın yalnız önleyici nitelikte olması bile onu bu işe pek yanaştırmıyordu. Bunun bir sebebi, Avrupa'daki kuvvetler dengesinin biraz daha Almanya'nın lehine gelişmesini Rusya'nın hiç istememesinden ileri geliyordu. Öte yandan Rusya Fransız donanmasını İngilizlere karşı koyabilmek bakımından kendi hesabına kıymetli bir avantaj olarak görmeye başlamıştı. 1884 de Rus hükümeti üç imparatorlar ligini üç yıl için yeniledi, 1887'ye gelindiğinde Avusturya'ya son derecede kızgın olan III Aleksander'in bu işi bir kere daha yapmaya niyeti yoktu. Çar Rus basınında çıkan serbest politika isteklerine rağmen Almanya ile ittifakını devam ettirmek niyetindeydi. Ancak şimdi Fransa Almanya'ya hücum ettiği takdirde kopacak bir Fransız - Alman harbinde kesin tarafsızlığını ilân ediyor, hücum Almanya'dan gelecek olursa böyle bir taahhüt vermiyordu. Nitekim Rus hükümeti bu esaslar üzerine 1890 yılında Rus

Alman ittifakını daha uzun bir süre için devam ettirmek istemiş, fakat II inci Wilhelm bu isteği red edip, politikasına İngiltere tarafını tutan bir hava vermeye başlayınca, Rusya son derecede endişelenmişti.

Almanya'nın davranışındaki bu açık değişiklik Rusya'yı kendisine karşı bir İngiliz - Avusturya - Alman birliği ihtimalinden o kadar ürkütmüştü ki, nefisini korumak çabası içinde cumhuriyetçilikten nefret etmesine rağmen, Fransa ile ilk andlaşmasını daha sonra 1917 yılına kadar sürecek ittifakını yapmakta gecikmedi. Aslında bu tutum, Almanya'nın Fransa'ya hücumu sonucunda, Avrupa'daki kuvvetler dengesinin Almanya lehine gelişmesine karşı Rusya'nın cephe aldığını ilân etmiş oluyordu. Böylece Fransız desteğine kavuşan Rusya düşmanca bir İngiliz - Avusturya - Alman birliği karşısında tek başına kalmak tehlikesinden kurtulmuştu. Rusya bakımından Fransız Rus ittifakı Almanya'dan çok İngiltere ve Avusturya'ya karşı yapılmıştı ve aradan çok geçmeden bazı Rus liderleri İngiltere'ye karşı bir Rus - Fransız - Alman ittifakı üzerinde düşünmeye başlamışlardı. Fakat önce Paris'de daha sonra Björköde 1905'deki Çar Kayser görüşmelerinden alınan sonuçlar, Fransa'nın hiçbir zaman hattâ Rusya ile birlikte dahi Almanya ile ittifak yapamayacağı gerçeğini ortaya koymuştu. Ve o sırada Fransız kredilerine son derecede bağlanmış olan Rusya bu konuda ısrar etmek suretiyle Fransız - Rus ittifakını tehlikeye düşürmek istemiyordu. Buna karşılık gerek Fransızlar'ın Rusya üzerindeki baskıları ve Almanya'nın Orta - Doğuda takip ettiği siyaset, Rus hükümetinin Fransa ile olan ittifakına Alman aleyhtarı bir yön vermemesindeki kanısının yavaş yavaş değişmesine yol açtı. Fakat Rusya hâlâ Avrupa'daki Alman hâkimiyetine karşı ve Fransa'nın Alsas ve Loreni geri almasına yardım için harb tehlikesini göze almak istemiyordu.

II.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetini devam ettirdiği Yakın-Doğu ile Rusya'nın XIX uncu yüzyıldaki Avrupa politikası arasında sıkı bir bağdaşma vardı. 1815 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları Tuna nehrinin deltasından Balkanları geçip İstanbul'a ve buradan Anadolu'ya sıçrayarak Kafkaslar, Mezopotamya, Mısır ve Afrika'nın Akdeniz kıyılarındaki bölgelere kadar uzanıyordu. Fakat

İmparatorluk zayıflamakta, birliğinden ve istikrarından kaybetmekte olup, içteki karışıklıklar ve dış baskılar yüzünden son derecede sarsılmaktaydı. Yüzyılı aşkın bir zamandanberi Babiâli ile çok kısa fasıllar içinde savaşmış bulunan Rusya, Osmanlı İmparatorluğundan Kafkas bölgesinin büyük bir kısmını ve Don nehrinden Tuna nehrine kadar bütün Karadeniz kıyılarını eline geçirmekte başarılı olmuştu. Buna rağmen Babiâli Rusya için stratejik, ekonomik ve biraz da psikolojik sebepler dolayısıyla büyük bir önemi olan toprakları elinde tutmaktaydı. Bunların içinde en başta Çanakkale ile İstanbul Boğazları ve Balkanlar gelmekteydiler. Bundan da Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun fethini ve dağılmasını öngören geleneksel siyasetini devam ettirip, Sultan'ın bu bölgelerdeki hâkimiyetini ortadan kaldırmaya çalışacağı anlaşılıyordu. Fakat Çar ve müşavirleri ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuvvetli olduğu bir sırada takip etmiş buldukları politikayı, şimdi bu imparatorluğun zayıflamakta olduğu bir devrede uygulanmanın isabetli olup olmayacağını düşünmekteydiler. Dolayısıyla şunun da farkına vardılar ki, eğer Yakın-Doğu'daki Osmanlı hâkimiyeti sona erecek olursa, Rusya'nın Sultan'ın mirasına tek başına konmasına göz yumulmıyacaktı. Nitekim, diğer büyük devletlerde ganimette kendilerine bir pay istiycekler ve böylece Yakın-Doğu'da meydana gelecek yeni düzen sonucunda Rusya için ortada zayıf bir Babiâli bulunmasından daha az avantajlı bir durum ortaya çıkmış olacaktı. İşte 1828-9 savaşı sonunda anlaşılan bu durum neticesinde, Çarlık Rusyası Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıf ve mümkün olduğu kadar çok Rus tesiri altında tutmak kararını almıştı. 1833 Şubatında Mehmet Ali Paşa'ya karşı Sultan'ın Rus deniz ve kara kuvvetleri ile desteklenmesi ve gene aynı yılın Temmuz ayında yapılan Hünkâr İskelesi ittifak andlaşması Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı uyguladığı yeni politikanın ilk sonuçları olmuşlardı. Bu da görünüşte Rusya'ya Babiâli üzerinde diğer büyük devletlere nazaran çok daha fazla nüfuz kazandırmış oluyordu. Fakat Çar her zaman Rusya'nın Babiâli üzerindeki nüfuzunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun hristiyan uyruklarını sanki Rus muhafazası altında imiş gibi yorumlamaya yöneliyordu. Fakat böyle bir anlayışa ne Sultan'ın kendisi ne de diğer büyük devletler tahammül edemezlerdi. Nitekim arkasında İngiltere ve Fransa'nın desteğini bulan Sultan, bu anlayışa Rusya ile 1853-56 Kırım harbine girinceye kadar karşı koydu. Kırım savaşında uğradığı yenilgi Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki özel ve

ağır basan iddialarından vazgeçmeye zorlamış ve bu iddialarını gerçekleştirmekte kendisine destek olacağını ümid ettiği Karadeniz donanmasının gücünü de uzun yıllar ortadan kaldırmıştı. Hattâ Kırım savaşıdan sonra bile Rusya zayıf bir Babiâli'yi ayakta tutmak politikasını güderek Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi nüfuzu içine doğru çekmeğe çalışmıştı ki, bu tutumu özellikle XIX uncu yüzyılın son senelerinde ve 1914 öncesinde göze çarpmaktaydı. Fakat bu gelişme, hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmayı hedef tutan eski Rus politikasının yerini almak veya onu bir kenara itmekte başarılı olamamıştı. 1875-8 Yakın-Doğu buhranında da görüldüğü gibi, Slavlar ve Panslavistler için cazip olan bu eski politika, özellikle Sultan'ın Rusya'nın tavsiyelerine kulak asmayıp, diğer büyük devletlerin tesiri altına fazla kaldığı veyahut hıristiyanların Rusya'dan yardım gelir ümidi ile ayaklanmaları ihtimali karşısında Rus hükümetini etkilemekten geri kalmıyordu.

Rusya her ne kadar Babiâli'yi kendi nüfuzu altında zayıf bir devlet olarak muhafaza etmeye çalışıyorsa da, Sultan'ın hâkimiyetini devam ettirmekte başarılı olacağından emin değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması gibi bir durumu gözönüne alan Rusya, daha önceden yapılacak olan milletlerarası görüşmelerde İstanbul Boğazı gibi kritik bir bölgeyi elinde tutabilmek ve diğer ilgili devletlerin Osmanlı topraklarının paylaşılması hususunda bir andlaşmaya varabilmeleri durumunda elde yeter derecede kuvvet bulundurmak suretiyle, menfaatlerini korumak istiyordu. Bu anlayış içinde Rusya Karadeniz filosuna büyük bir önem vermeye başlamış, ancak Paris andlaşması böyle bir donanmanın meydana gelmesine imkân vermediğinden, Sultan'ın hâkimiyeti sona erdiğinde, Osmanlı toprakları için ne yapılacağı hakkında zaman zaman Avusturya ve İngiltere ile bir prensip kararına varmaya çalışmıştır. Fakat Rusya'nın Avusturya ve İngiltere'ye yaptığı bu yakınlaşmalar hiçbir zaman devamlı ve tesirli bir anlayışın doğmasına yol açmadı, aksine, Avusturya ve İngiliz devlet adamlarında, Rusya'nın bu politika altında Osmanlı İmparatorluğu'nu devirmek için harekete geçtiği şüphesini uyandırdı. Yakın-Doğu 'dukulacak yeni düzenin şekli hakkında Rus hükümetinin görüşleri vakit geçtikçe değişmeler gösteriyordu. Bir zamanlar Çar Birinci Nikola Avusturya'ya Tuna nehri ile Adriyatik kıyısı arasındaki bölgeyi ve İstanbul ile Anadolu'da bir köprübaşı bırakmaya hazırdı. Sonra bir aralık Balkan milletleri için bağımsızlık yahut Balkanların bir kıs-

mının Avusturya-Rusya himayesi altında bağımsız, diğer kısmının da Rusya ve Avusturya arasında Rusya, Eflâk, Buğdan ve Köstence'ye kadar Bulgaristan'ı almak üzere paylaşılmasından söz açmaya başladı. İstanbul serbest şehir ilân edilecek, Boğazlardaki müstahkem mevkiiler ortadan kaldırılacak veyahut Rusya Boğaziçi'ni, Avusturya da Çanakkale Boğazı'nı savunacaklar, İngiltere Mısır'ı ve muhtemelen Rodos yahut Girit'i alacaktı. Fakat Balkan milletleri arasında milliyetçilik hareketinin gelişmeye başlaması üzerine, Rus hükümeti Balkanların Avusturya ve Rusya arasında paylaşılması fikrinden cayıp, bu bölgedeki çeşitli milletlerin kuracakları bağımsız devletler fikrini savunmaya başladı. Süveyş kanalının açılmasından sonra ise, kanalın Rusya'nın Uzak-Doğu'daki deniz irtibatını sağlamak bakımından önemini kavramış bulunduğundan, Mısır'ın İngiliz kuvvetleri tarafından devamlı bir şekilde işgal edilmesi projesine de karşı koymaya başlamıştı. Ve nihayet İstanbul'a gelince, burada Osmanlı hâkimiyeti sona erdikten sonra, Rusya ister büyük ister küçük olsun, hiçbir devletin buraya gelmemesi kararını almıştı. Genel olarak III üncü Aleksander'in görüşü kabul edilmiş ve Rusya'nın başlıca amacı, Boğazların kendisi için olan emniyetinin sağlanması şeklinde belirmişti.

Gerek kendisini savunabilmek gerek güney eyaletlerini geliştirmek zorunluğu dolayısıyla, Rusya'nın Boğazlar üzerinde hem stratejik hem de ekonomik menfaatleri vardı. Aynı zamanda, özellikle şu şekilde belirtilen bir cümle ile Rusya için Boğazların psikolojik önemi de büyüktü : "Boğazlar evin anahtarındır ve dolayısıyla cepte olması gerekir". Bir dereceye kadar Baltık Denizi ve Beyaz Deniz de Boğazlar kadar önemliydiler. Fakat XIX uncu yüzyılda Rusya'nın Sond'dan fazla endişesi olmamakla beraber İstanbul ve Çanakkale Boğazları onun için daima bir tehlike teşkil ediyorlardı. Çünkü Rusya'nın görüşüne göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun Boğazlar üzerindeki hâkimiyeti gittikçe zayıfladığından, bu bölgenin geleceği her an tayin edilebilirdi. Bütün Ruslar Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Rusya'nın hiçbir zaman Boğaziçi'ni başka bir devlete vermeyeceği fikrinde olup, hattâ aralarında birçokları İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı Rusya'nın kendisi için ayırması fikrini güdüyorlardı. Böylece mevcut şartlar altında Rusya, Osmanlı kontrolü altında bulunan Boğazlardaki ekonomik ve stratejik menfaatlerini korumak ve sonra da kendisini burasının sahibi olmaktan alıkoyacak her türlü gelişmeyi önliyecek tedbirleri almalıydı. Osmanlılarla yapılan andlaşma-

lar gereğince Boğazlar ticaret gemilerine açık bulunduğundan iktisadî menfaatler bakımından hemen hemen hiçbir güçlük ortaya çıkmıyordu. Fakat stratejik menfaatlerin korunması hiç de kolay değildi. Bu da diğer devletlerin Boğazlardaki amaçlarının ticaret sektöründe olduğu gibi, Rusya ile aynı yönde olmamasından ileri geliyordu. Rusya da stratejik menfaatlerini koruyabilmek için iki yola baş vurdu. Bunlardan birincisi Babıâli ile ittifak yapıp, Sultan'a bu andlaşma gereğince Boğazları düşman savaş gemilerine kapatmaya zorlamaktı. Rusya bu politikasını 1833'de imzaladığı Hünkâr İskelesi andlaşması ile uygulamıştı. Fakat 1839 yılına doğru İngiltere ve Fransa'nın bu andlaşmaya karşı gösterdikleri sert muhalefet ve Babıâli'nin de andlaşmanın uygulanmasında saptığı kaçamak yollar, Çar'ın tutumunu değiştirmesine yol açtı ve Rusya meselenin iki devlet arasında değil de devletler arasında çözüm yoluna gidilmesine yöneldi. Bu çok taraflı çözüm yolu 1841 ve sonraki Boğazlar Konvansiyonuna sokulmuş, buna göre Babıâli Boğazları bütün savaş gemilerine kapatacağını ve büyük devletler de bu statüyü tanıyacakları taahhüdünü vermişlerdi. Fakat Rusya aradan çok geçmeden bu çok taraflı çözüm yolunun sıkıntılı ile karşılaştı. Çünkü Sultan, Babıâli harb durumunda iken Boğazları müttefiklerine açmak hürriyetini elinde tutuyordu. Bu da Rusya'nın Karadeniz'deki güvenliğini tam mânası ile sağlayamıyordu. 1871 yılında diğer devletler Sultanın Paris andlaşmasının devamını zorunlu kılacak zamanlarda, barış anında dahi Boğazları müttefiklere açmak hakkını tanıyınca, bu güvenlik de zayıflamış oluyordu. Sonra 1878 Berlin konferansında İngiliz delegesi büyük devletlerin Boğazların kapatılmasına dair verdikleri taahhüdün birbirlerine karşı olmayıp doğrudan doğruya Sultan'a olduğunu belirtti. Bundan da, İngiliz tezi kabul edilecek olursa, verilmiş bulunan taahhüdün öncekine nazaran Rusya bakımından gerek faydası gerek öneminden çok şey kaybedeceği anlaşılıyordu. Böylece bir taraftan Boğazların harb gemilerine kapatılması Rusya'nın Karadeniz'deki emniyetini arttırırken, aynı zamanda Karadeniz donanmasını başka bölgelerde kullanmasına da engel oluyordu. Bu büyük engel özellikle 1904-5 Rus-Japon savaşından olmak üzere birçok defalar hissedilmişti.

Rus hükümeti bu gibi güçlükleri yenmek için çok büyük gayret sarfetmişti. 1880'lerde Almanya ve Avusturya'yı Boğazlara dair İngiliz tezini red ettirmeye uğraşarak, bunun yerine Rus tezini desteklemelerini istemişti ki, buna göre Babıâli kendisi barış halindeyken dahi,

Boğazları Rusya'nın savaştığı bir devletin gemilerine açtığı takdirde, Rusya'ya karşı harbe girmiş sayılacaktı. 1890 yılında ortasında Çar az kaldı Babıâli'ye İstanbul'da denizden girişilecek muhtemel bir İngiliz müdahalesini önlemek için Boğazlara yapılacak Rus hücumuna izin veriyordu. O sıralarda Lord Salisbury'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutumunu değiştirmesi, Ruslarda da nihayet İngiltere ile bir uzlaşmaya varabilecekleri fikrini uyandırmış, dolayısıyla Boğazları elde etmelerine karşılık, İngiltere'nin Babıâli'nin diğer topraklarındaki amaçlarını, özellikle Mısır'daki isteklerini desteklemelerinin uygun karşılanacağını sanmışlardı. Zaten Rus Hariciye Nazırı Süveyş kanalına büyük bir önem veriyor ve "Salisbury'nin biçeceği fiatı ödemeye hazır bulunuyordu". Daha sonra İzvolski'nin teşebbüsü ile Rusya Boğazlar üzerinde çok taraflı bir andlaşma sağlamak istemiş fakat başarılı olmamıştı, buna göre Boğazlar Babıâli'nin elinde kalacak, fakat Rusya hariç diğer bütün devletlere kapalı olacaktı. Rusya'nın Boğazlara dair endişeleri özellikle bu geçitteki ticaretinin Türk-İtalyan ve Balkan savaşları yüzünden ağır bir darbe yemesi sonucunda son derecede artmıştı. Ancak 1915 yılında Rusya İngiltere ve Fransa'yı Boğazların kendi eline geçmesine razı edebilmişti.

Rusya aynı zamanda Babıâli'nin hıristiyan halkı ile son derecede ilgili olup, bunların çoğu Ruslar gibi din bakımından Ortodoks ve ırk bakımından slavdılar. Dolayısıyla Rusya defalarca Sultan'a onlara karşı yumuşak davranması için çalışmış ve neticede Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak amacı ile hıristiyanlardan faydalanmağa kalkıştığı şüpheleri ortaya çıkmıştı. Fakat ne Birinci Aleksander ne de Birinci Nikola, Babıâli içinde yeraltı ve ihtilâlcı hareketlerin taraftarı değildiler, onların hıristiyanlara yapılan muamele ve statüleri hakkındaki davranışları hiç bir zaman bu kütlenin bağımsızlığı ile ilgili değildi. Ancak 1820'lerdeki Yunan ihtilâli ve Kırım harbinin ilk safhalarında Rus kuvvetlerinin Osmanlı topraklarına yürümesini, Çar'ın hıristiyanları genel bir isyana sevkedecek bir işaret olarak yorumlaması gibi buhranlı devreler, bu konudaki genel politikaya bir istisna teşkil etmektedir. Yüzyılın sonuna doğru Rusya'daki panslavist fikirlerin ve Balkanlarda milliyetçiliğin gelişmesiyle, Rus hükümetinin davranışı son derecede değişti. Panslavistler Balkan Slavlarını Osmanlı idaresinden kurtarmayı Rusya'nın tabii bir görevi saymaktaydılar. Ve bu görüşler 1877-8 Orta-Doğu buhranında gerek Rus kamu oyu gerek Rus hükümeti üzerinde çok tesirli olmuştu. Şöyle ki

bu savaşın sonunda Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarına kavuştular. Ancak Balkan milletlerinin bağımsızlığını destekleyen Rusya ile Rus hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını mümkün olduğu kadar elde tutmak istemesi, uzun zaman birbirlerine zıt iki politika olarak kaldı. Ruslar ve Balkan milletleri aradan çok geçmeden birbirleri ile yakın münasebetlerinin hayal kırıklığı ve antipatiye yol açtığını sezmekte gecikmediler, sonra 1880 yılında Bulgaristan olayları, Rus hükümetinin kendisine tam bağlılık istediğini gösteriyordu ki, bu da Balkan milletlerini hiddetlendirip onları mukavemete yöneltiyordu. Bu durum ise Rus hükümetini büsbütün öfkelenmiş ve Balkan milletlerinden Rusya'nın menfaatleri için ne şekilde faydalanılacağı ve onlara nasıl yardım edilebileceği hususlarını artık eskisi gibi düşünmemeye başlamıştı. Fakat İzvolksi 1908-9 da ve Sazanov 1912-3'de Rus kamu oyunun Balkan Slavlarına heyecanlı hislerle bağlı olduklarını gördüklerinden, Rus hükümetinin onların menfaatlerini hiçe sayamayacağını anlamışlardı.

Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırıp, onun yerine geçeceğinden şüphe eden İngiltere, Orta-Doğudaki Rus politikasına karşı koymaktaydı. İngiliz muhalefeti, Rusya'nın böyle bir şüpheyi ortadan kaldırma çabalarına rağmen XX nci yüzyılın başlarına kadar sürdü ve bu süre içinde 1854'de İngiltere Rusya ile harb ettiği gibi 1877-8'de yeni bir savaşın eşiğine gelmişti. Fransa'da XIX uncu yüzyılın ilk yarısında, Rusya'nın Orta-Doğu politikasına karşı koymuş ve bu uğurda İngiltere ile birlikte Babıâli'nin yanı başında olmak üzere Kırım harbine girmişti. Fakat Fransızların bu muhalefesinde İngilizlerde görülen kuvvet ve devamlılık yoktu, öte yandan XIX uncu yüzyılın sonuna doğru yapılan Fransız-Rus ittifakı sonucunda bu tepki de ortadan kalkmış oldu. İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya takındıkları sert tutum, bu memleketin Avusturya ve Prusya ile olan ilişkilerinin önemini bir kat daha arttırmıştı, zaten bu iki devlet Rusya'nın Avrupa'daki müttefikleri idiler. Prusya'nın Orta-Doğu ile doğrudan doğruya bir ilgisi yoktu, ancak Orta-Doğudaki durumun Avrupa'ya ve ittifaklara ne gibi etkileri olacağını gözlemek bakımından önemi vardı. Buna karşılık Avusturya'nın Yakın-Doğudaki ilgisi büyüktü, Rusya'ya gelince, Birinci Nikola Osmanlı İmparatorluğu'nu devam ettirmek çabasında ve bu imparatorluk devrini tamamladıktan sonra Balkanlardaki Avusturya menfaatlerini yerine getirmeyi kabul ederek bu devleti tutmaya çalışmıştı. Çar aslında ne

Avusturya'nın ne de Prusya'nın, Yakın-Doğu andlaşmazlığı yüzünden Fransa ve İngiltere ile harbe girecek olursa, kendisini silâhla destekleyeceklerini sanmıyordu. Onun tek isteği bu iki devletin bir tarafsızlık siyaseti gütmesiydi ki, böylece Rusya'nın çok kritik batı sınırı emniyet altına girerek, çarpıŐmalar Yakın-Doğu bölgesine yöneltilmiŐ bulunacaktı. Fakat 1854 yılında, Rus taburlarının Tuna'yı geçtikleri takdirde, Çar'ın bütün Balkan hıristiyanlarının da ayaklanarak Osmanlı idaresini yıkacakları ümidini beslemesi, Avusturya'yı o kadar telâŐa düşürdü ki tam bir tarafsızlık siyaseti güdeceği yerde, çarpıŐmaları Balkanlardan uzaklaŐtırmak amacı ile Rusya'nın Romanya'dan çıkmasını zorlamış, hattâ burasını bir süre için kendisi işgal etmişti.

1870 yılından sonra Rusya Yakın-Doğu'da yeniden aktif duruma geçince, gerek Almanya ile dostluk ilişkileri kurarak gerek Avusturya ile Yakın-Doğu'da iki devleti ilgilendiren amaç ve menfaatler üzerinde andlaşmaya varmak suretiyle, kendisine karşı yapılacak yeni ittifakları önlemekte başarılı olmuştu. Bu andlaşma 1878'deki Ayastefanos muahedesine kadar sürmüş ve bundan sonra Avusturya'yı Rusya'ya karşı İngiltere ile işbirliği yapmağa yöneltilmiŐti. Fakat Avusturya-Rus ittifakı biraz daha farklı şartlar altında Balkanlardaki kontrol bölgelerinin paylaşılması ve büyük değişikliklerin önüne geçilmesi şeklinde yeniden canlandırılmak istenmiş, lâkin Rusya ve Avusturya'nın Balkanlardaki gerçek menfaatleri birbirleriyle çarpıŐmakta olup, iki hükümet arasında bir andlaşma yapılmasını mümkün kılmamıŐtı. Bunun yerine Rusya'daki Panslavist cereyanları kuvvetlenmiş ve Rusya'nın Babıâli ile olduğu gibi Avusturya ile de kozunu paylaşacağı fikri yer etmişti. XIX uncu yüzyılın sonuna doğru, Almanya Yakın-Doğu'da özellikle Berlin-Bağdad demiryolu projesi ile, menfaatlerini gözetmeye başlamış ve bu durum Rusya'yı rahatsızlandırdığı gibi, Almanya'nın da Balkanlardaki Avusturya politikasını daha çok desteklemesine yol açmıştı. Öte yandan, XX inci yüzyılın başında Rusya İngiltere ile bir uzlaşmaya varmak başarılı oldu. Böylece Fransız ittifakı da gözönüne alınırrsa Rusya, Yakın-Doğu'daki menfaatlerinde fazla ileri gitmemek şartı ile, İngiliz ve Fransız desteğine kavuşmuş bulunuyordu. Avrupa'dakinin aksine, Rusya'nın Orta-Doğu ve Uzak-Doğu'da çok aktif bir genişleme siyaseti uygulaması, özellikle Yakın-Doğu başta olmak üzere diğer devletlerle birtakım rekabet ve karıŐıklıkların ortaya çıkmasına yol açmıştı. İngiltere Hindistan'a karşı yapılacak muhtemel bir Rus taarruzundan doğacak tehlikeler-

den dolayı çok endişe duymaktaydı. Avrupa'da ve Yakın-Doğu'da takip ettiği politikanın aksine Rusya, Orta ve Uzak-Doğu'da çok aktif bir yayılma politikası uygulayınca, diğer devletlerle bir takım rekabetler ortaya çıktı.

Rusya önce bütün gayretini Kafkaslar, yani Orta-Doğu'nun batı kanadı üzerine yöneltti ve bu bölgede İran ve Türkiye ile çarpıştı. 1826'da Kafkasya meselesi yüzünden harbe girildi ve 1828'de Şah, Rusya'nın güney sınırı boyunca ilerliyerek Aras nehrine ulaşmasını sağlayacak toprağı elden çıkartmak zorunda kaldı. 1829'da Babıâli Kafkasların batı kısmını vermeye mecbur edildi. Rusya'nın Orta-Doğu'da gerçekleştirmek istediğı ilk hedef, bu bölgedeki sınırlarını Britanya hududlarından mümkün olduğu kadar uzakta tutmak, İran ve Sibirya sınırı ile Sütlej arasında uzanan geniş bölgeyi tarafsız kalacak şekilde boş bırakmak şartı ile, İngiltere ve Rusya'nın bu coğrafyada siyasî değil ancak ticarî rakip olmalarını sağlamaktı. Fakat nasıl Rus hükümeti Rus genişlemesini Orta-Asya'da durduramamışsa, İngiliz devleti de Sind'den Pencab'a kadar olan ilerlemenin önünü alamamıştı ve neticede XIX uncu yüzyılın ikinci yarısında Rus ve Britanya İmparatorlukları'nın sınırları birbirlerinden uzak kalacakları yerde Orta - Asya'da birbirlerine doğru süratle yaklaşmaya başladılar. Başlangıçta Rus kuvvetinin güneye doğru bu büyük çıkışı, yerli kumandanların gösterdikleri gayret ve rekabet sayesinde gelişmiş ve bu genişlemede Rus ticaretinin gelişmesi ve Rusya'nın Asya'da medeniyet yaymak gibi büyük bir görevi yerine getirmek amacı öngörölmüştür. Fakat daha sonra 1875-8 Yakın - Doğu buhranında İngilizlerin Boğazlar ve İstanbul'da Rusya'ya muhalefetini ortadan kaldırmak için, Orta - Asya'da daha direkt ve Hindistan'ı tehdit edecek şekilde daha iyi bir politikanın uygulanmasını istediler.

XIX uncu yüzyılın ikinci yarısında Rusya'nın Orta-Asya'ya girmesi sınırlarını 800 mil (1200 km) daha fazla geniş bir cephe üzerinden Hindistan, Afganistan ve Kuzey - Doğu İran topraklarına yaklaştırdı. Rus hükümetinin toprak genişlemesinde artık bir had safhaya varıldığı beyanatını defalarca vermesine rağmen, Rus topraklarının büyümekte devam etmesi İngiltere'yi son derecede telâşlandırmıştı. 1869 yılında İngilizler biraz da elâstiki sözlerle hazırlamış oldukları teklifi ileri sürdüler. Buna göre iki imparatorluk arasında tarafsız bir bölge olacaktı ki, böylece Rusya'nın Amu - Derya'yı geçmesinin önü alınmış olacaktı. Fakat İngiltere, Rus hükümetinin yalnız Afganistan

sınırını nötr bırakmak istemesi üzerine, yukardaki manevrasından vaz geçti. Öte yandan İngiltere 1830 danberi Afganistan ile yakından ilgilenmekte idi. İki hükümet arasında yapılan görüşmelerde, Ruslar İngilizlere Afganistan'da hiç bir ilgileri olmadığı hakkında garanti verdiler. Buna rağmen Afgan emiri ile temas kurup, aradan çok geçmeden generallerinden birini 1878'de Kâbi'le göndermek suretiyle Afganistan'daki İngiliz nüfuzuna açıktan açığa meydan okudular. Dolayısıyla İngiltere bir kuvvet gösterisine geçince, Afganistan ile savaş patlak vermiş ve neticede Emir memleketinin dış ilişkilerinin İngiltere tarafından denetlenmesi yetkisini tanımak zorunda kalmıştı. Rusya yeniden Afganistan'ın tamamıyla ilgisi dışından olduğuna dair taahhütlerini tekrarladı. Fakat buna rağmen Afganistan'ın tamamıyla İngiliz nüfuzu altında bırakılmasını görmek Rusya'ya gerçekten çok güç geliyordu. Nitekim İngiltere Afrika'daki Boer harbi dâvasına düşünce, Rusya Afganistan hükümeti ile yeniden ilişkiler kurmak tecrübesine girişti. Öte yandan, Rusya Afganistan'ın kesinlikle çizilmemiş kuzey sınırı yüzünden İngiltere ile ciddi andlaşmazlıklara düşmekte olup, nihayet tehlikeli buhranlar atlatıldıktan sonra, 1895'de iki hükümet sınırın kesin şekli üzerinde andlaşmaya varabildiler.

İngiltere ve Rusya arasında buna benzer bir rekabet de İran'da ortaya çıkmıştı. 1828 yılına kadar Rusya yavaş yavaş İran'ın kuzey-batı bölgesine yerleşirken, Kafkasya'nın güneyine doğru ilerlemekte de devam ediyordu. Fakat 1826-8 Rus - İran savaşından sonra farklı bir siyaset uygulayarak, İran hükümetini Rus nüfuzu altına sokmak istedi. Bir bakıma böyle hareket etmek zorundaydı. Çünkü hem Kafkaslarda tam hâkimiyeti sağlamak için zamana ihtiyacı olduğu gibi, öte yandan İran topraklarında daha büyük bir fetihe girişilecek olursa o zaman İran hükümetinin paniğe kapılarak, İngiltere'ye güney İran'ı vermek için müracaat edeceğinden korkuyordu. İngiltere ve Rusya bir noktaya kadar bu memleketi tehlikeye sokacak taht veraseti andlaşmazlığı ve iç karışıklıklar konusunda aralarındaki görüş ayrılıkları üzerinde ısrar etmemişlerdi. Fakat Rusya'nın Orta-Asya'daki genişlemesi bu defa İran'ın kuzey-batısına ilâve olarak kuzey-doğusu ile de irtibat sağlaması ve dolayısıyla Rusya'nın Tahran üzerindeki baskısının daha da artması ile sonuçlanınca, Rus hükümeti İran için daha sert bir politika uygulamaya başladı. Rusya'nın amacı III. üncü Aleksander'in de söylediği gibi, Rusya'ya İran'da üstün bir hâkimiyet sağlamak ve güney İran'daki İngiliz nüfuzuna bile karşı koymaktı. Fakat

Rusya'nın Japonya tarafından 1904-5 savaşında yenilmesi, Rusya'yı Asya'da giriştiği taahhütlerin sayısını azaltmağa ve Orta-Doğu'da uygulanmakta olduğu atak politikadan savunucu bir siyasete dönmek zorunda bırakmıştı. Neticede Rusya, İngiltere ve Afganistan, İran ve Tibet üzerinde andlaşmaya vardığı 1907 konvansiyonunu imzalamakta gecikmedi. Bu andlaşmanın arkasındaki esas maksat rekabeti bırakıp onun yerine Orta-Doğu'daki nüfuz bölgelerini tesbit etmek şeklinde bir işbirliğini sağlamaktı. Buna rağmen Rus politikasını konvansiyonun sınırları içinde tutabilmek gerçekten kolay değildi. Nitekim Birinci Dünya savaşı arifesinde Rusya'nın Afganistan ve özellikle İran'a karşı olan tutumu İngiltere'de endişe uyandırıyordu.

Rusya Uzak-Doğu'da da Orta-Doğu'da olduğu gibi XIX uncu yüzyılın ortasından itibaren bir genişleme siyaseti uyguladı. Bundan da en çok zarar gören Çin olmuştu. 1858 ile 1860 arasında Rusya Çin'i Amur ve Ussuri bölgelerini vermeye razı etmişti. Böylece Doğu Sibiryaya askerî valisi de, bu bölgeleri Rus kontrolü altında sokup, kuzey batı Pasifikteki İngiliz emellerini söndüreceğini sanıyordu. 1875 yılında Rusya Japonların elinde tuttuğu Sahalin adası üzerinde hak iddia etti. Rusya şimdi bütün bu elde ettiği toprakları çevreleyecek donmıyan bir liman bulmak fikri ile güneyde, Kore'de bir deniz üssü bulmak çabasına girişti ki, Ruslar böyle bir limanı Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olarak saymaktaydılar. Fakat 1891'den sonra Rusya'nın Uzak-Doğu politikası gerek amaçları gerek sahası itibarı ile büyük bir değişikliğe uğradı. Değişme noktası Rusya'nın Uzak-Doğu eyaletlerini batı Rusya ile birleştirmek amacıyla Sibiryaya demiryolunu yapmak kararını vermesi üzerine başladı. Bu şekilde Uzak-Doğu eyaletleri savunma ve kalkınma bakımından yardım görecekti. İşin en ilginç tarafı Rusya'nın bu demiryolunu Rus toprağı içinde Amur dirseğinin kenarından geçireceği yerde, Çin tarafından Mançurya üzerinden döşemeyi plânlaması idi. Rus ileri gelenleri arasında bazıları demiryolunu yalnız Mançurya'nın kuzey ucuna kadar uzatmayı düşünmüşler ve Çin'in bu toprakları elden çıkartmaya razı edileceğini sanmışlardı. Fakat Rus maliye bakanı Witte, Sibiryaya demiryolunu Mançurya'nın kalbinden, Çin hükümetinin de onayını alarak geçirmeyi tasarlamakta ve bu hareketi Mançurya, Kore ve Çin'in bütün diğer kısımlarını içine alacak şekilde bir ticarî ve ekonomik politikanın esaslarına bağlamaktaydı. Rus hududu boyunca Çin'den toprak kazanmak isteyen diğer meslekdaşlarının uyguladıkları politika-

nın aksine Witte, Çin hükümeti ile yakın münasebetler kurarak, bu devleti parçalanmaktan kurtarmak istemiş ve Çin'e gerek kredi yardımı yapmak gerek bunun karşılığında onu diğer devletlere karşı savunmak ve bu suretle sağlayacağı demiryolu, ticaret ve ekonomik imtiyazlarla, bütün kuzey Çin'i tamamiyle bir Rus muhafazası altına sokmayı ve böylece Çin'in geri kalan kesimlerinde diğer devletlerle aynı nüfuza sahip olmayı tasarlamaktaydı. Fakat Witte'nin bu Uzak-Doğu projeleri gerçeğe uygun değildi. Rusya hâlâ kendi Uzak-Doğu topraklarını kalkındırmak çabası içinde olup, Çin'in geniş bölgelerine nüfuz edecek ve burada yatırımlarda bulunacak ekonomik ve malî kaynaklara sahip değildi. Ekonomik durumları itibariyle, Rusya'dan daha kuvvetli olan diğer büyük devletler de Çin'le çok ilgili bulduklarından, şüphesiz buradaki Rus manevralarına seyirci kalamıyacaklardı. Fakat Witte'in Çar üzerindeki nüfuzu o kadar büyüktü ki, neticede o kendi politikasını bir 10 yıl kadar yürütmek imkânını buldu. Fakat Rusya'nın Çin sınırı boyunca toprak ele geçirmeme politikası da iyi uygulanmadığından, ortaya çıkan karışıklıklar neticesinde Rusya aradan çok geçmeden kendisini Çin üzerinde Fransa hariç, diğer bütün ilgili devletlerin karşısında buldu. Dolayısıyla 1904 yılında Kore'de ve Güney Mançurya'da Japonya ile harbe tutuştu. Rus Japon savaşı yenilgisi sonucunda ortaya çıkan kayıplar arasında Sahalin adası ve Güney Mançurya'daki dayanağı Liatung yarımadası vardı ki, 1906 Porthmouth andlaşmasıyla Rusya bunları Japonya'ya vereceğini taahhüt etmiş bulunuyordu.

Rus-Japon savaşından sonra bile, Rusya Uzak-Doğu'da aktif olmaktan geri kalmadı. Fakat Çin hükümetiyle dostluk yapmak suretiyle bütün kuzey Çin'i Rus nüfuzu altına almak amacını güden Witte politikasını değiştirerek, Japonya ile işbirliği yapmak yoluna gidip, sınır bölgelerinde sızmalarda bulunmak politikasını uyguladı. 1907'de Japonya ile yaptığı gizli bir andlaşmada, Japonya Rusya'nın Dış Moğolistan ve Kuzey Mançurya'daki özel durumunu tanıdı. Buna karşılık Rusya da Japonya'nın Kore ve Güney Mançurya'daki özel durumunu tanıyordu. 1910'da imzalanan ikinci gizli andlaşmayla, her iki taraf Mançurya'nın işgal ettiği bölgelerde kendi özel menfaatlerini savunmak haklarını karşılıklı tanımış oldular. Andlaşma, bu özel menfaatler tehlikeye girdiği takdirde, bu iki devlet tarafından birlikte harekete geçilmesi kaydını da koymuştu. İki yıl sonra da Rusya ve Japonya üçüncü bir gizli andlaşmayı imzalamışlar ve Japonya

Rusya'nın İç Moğolistan'ın doğu yarısındaki özel haklarını, buna karşılık Rusya da Japonya'nın İç Moğolistan'ın doğu yarısındaki özel haklarını kabul etmişti. Rusya'nın 1905'den sonra Çin politikasında yaptığı bu değişiklik, Rus hükümetinin hiç şüphe yok ki, Çin İmparatorluğu'nu parçalara ayıracağı veya hiç olmaz ise zayıflatacağı ihtimallerini ortaya koyan 1911 ihtilâliinden dolayı çok sevindirmişti. Hattâ bazı Rus yetkilileri Rusya'nın bu gibi ihtilâlleri fırsat bilip, Çin İmparatorluğu'nun bazı bölgelerini zaptetmesini sağlık verdiler. Onların bu tavsiyesi Çar'a da tesir etti. Fakat Yakın-Doğu ve Avrupa'daki durumu daima gözönünde tutan Rus Hariciye Nazırı, Rusya'yı Çin'de toprak kazanmak politikasından başarıyla çevirmesini bilmişti. Yoksa İngiltere, Fransa ve Amerika ile birtakım karışıklıklar ortaya çıkabilirdi. Hariciye Nazırı ise nüfuz bölgeleri politikasını uygulamıya çalışıp bu konuda Fransız ve İngiliz desteğini bulacağını sanıyordu. Aynı zamanda, Rusya Dış Moğolistan'daki Moğolların Çin aleyhtarı davranışlarını desteklemeyi fırsat bilerek, bu bölgedeki nüfuzunu arttırdı. Fakat Rusya Çin'i, dış Moğolistan'ı muhtar olarak tanımasını ve bu bölgede çıkacak siyasî ve araziye ait konuları kendisiyle danışmak suretiyle çözüm yoluna gitmesini razı etmekle beraber, Moğol halkının tam bağımsız bir devlet isteğini desteklemeye yanaşmıyordu. Rusya gene de Çin'in iç güçlüklerinden faydalanarak, Çin İmparatorluğu'nun sınır bölgelerindeki nüfuzunu arttırdı. Fakat şimdi Avrupa ve Yakın-Doğu'daki meşguliyetleri yüzünden Uzak-Doğu'daki nüfuzunu geliştirmek imkânını bulamıyordu ve nitekim 1914 yılında savaş başlayınca, Rusya bütün dikkatini Almanya ve Avusturya ile olan mücadelesine çevirdi.